

A BÜNTETŐPERBELI BIZONYÍTÁS ALAPFOGALMAINAK DOGMATIKAI MEGKÖZELÍTÉSEI A HAZAI JOGTUDOMÁNYBAN

BÉRCES Viktor
egyetemi adjunktus (PPKE JÁK)

1. A bizonyítás fogalmának értelmezési szintjei

A bizonyítás fogalma tudományos és triviális-hétköznapi nyelvezetben egyaránt használatos. Utóbbi esetben – annak tárgyától függetlenül – jellemzően valamilyen utólagos, a logika szabályain alapuló, szabályozatlan rekonstruáló tevékenységet jelöl e kifejezés.

A bizonyítás tudományos fogalmának meghatározása ugyanakkor az adott tudományág általános ismérveinek függvénye:¹

- a) természettudományok esetében a bizonyítás módszertana minden esetben empirikus (közvetlen tapasztaláson alapuló), központi kérdése pedig az ok és okozat közötti logikai összefüggések vizsgálata;
- b) a társadalomtudományok esetében a bizonyítás – jellemzően – nem empirikus, hanem közvetett folyamat, központi kérdése pedig nem az általános értelemben vett okozati összefüggések vizsgálata, hanem valamilyen szűkebb tárgykört érintő vizsgálati kategória; mindez a jogi (processzuális) bizonyítás esetében azt jelenti, hogy a bizonyítás csak a már lefektetett (jog)szabályokban megtestesülő normák értelmezése során felmerült kérdések megoldására, vagyis annak megválaszolására korlátozódik, hogy az adott jogviszonyra vonatkozó absztrakt jogi norma alkalmazható-e; ennek megfelelően a bizonyítás ezen típusa „korlátos”, hiszen a jogi normák minden esetben behatárolják a bizonyítás lehetséges és szükséges irányait.²

¹ A bizonyítás elméleti megközelítései természetesen elsősorban a természettudományokhoz köthetők.

² ALFÖLDI Ágnes Dóra: Gondolatok a büntetőeljárásbeli bizonyítás jelentőségéről és fogalmának elméleti megközelítéséről. *Jogelméleti Szemle*, 2011/2.

A büntetőeljárás „bizonyítás-fogalmának” meghatározása tekintetében, előjáróban csak néhány fogalmi ismérvet emelnék ki:

- tartalmilag az anyagi (materiális) igazság³ megállapítására irányul;
- törvényileg szabályozott;
- megismerési folyamat;
- célja végső soron annak megállapítása, hogy történt-e bűncselekmény, és ha igen, akkor kit terhel büntetőjogi felelősség.

A „processzuális bizonyítás” fogalmi kritériumai nagyban függenek az adott jogrendszer jellegzetes vonásaitól (így például az adott bizonyítási rendszer típusától). Ezzel kapcsolatban számos definíciós kísérlet született az elmúlt évszázadok során, amelyek közül – kronológiai sorrendben – az alábbiakat emelném ki:

- a) Angyal szerint a bizonyítás az a logikai művelet, amelynek útján különböző eszközökön keresztül a bizonyító okok bizonyító erejükkel „meggyőződést ébresztenek”.⁴
- b) Finkey szerint a bizonyítás a büntetőper elintézésénél fontossággal bíró tények valóságának vagy valótlanságának megállapítására irányuló logikai művelet. A bizonyítás a legáltalánosabb meghatározás szerint részben a felek, részben a bíróság által végzett szellemi munka.⁵
- c) Irk a bizonyítás alatt azt a logikai műveletet érti, amelynek célja az, hogy valamely tény vagy állítás valótlansága vagy valósága iránt a bíróság lelkében „meggyőződést ébresszen”.⁶
- d) Vámbéry szerint a bizonyítás azt a logikai műveletet jelenti, amelynek célja, hogy a bíróságban valamely tény vagy állítás bizonyosságának meggyőződését keltse.⁷
- e) Móra szerint a bizonyítás lényege a következtetés. A logikai és a jogi bizonyítás közös elemét abban látja, hogy mindkettőben következtetés útján mutatható ki a bizonyítékok jelenségének igaz, valóságnak megfelelő mivolta.⁸
- f) Király álláspontja szerint a bizonyítás komplex jelenség, amely magában hordozza a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság, valamint az eljárás többi résztvevőjének megismerő tevékenységét, a logikai bizonyítást és ezeknek logikailag szabályozott (processzuális) rendjét.⁹
- g) Tremmel véleménye alapján a bizonyítás elsődlegesen annak feltárására irányul, hogy a múltban bekövetkezett esemény a Btk. valamely törvényi tényállásába ütközik-e, illetve mely személy, vagy személyek hozhatók összefüggésbe a bűn-

³ A magyar praxis továbbra is a „mi történt valójában?” kérdésre keresi a választ, tehát célja a történeti tényállás minél pontosabb feltárása.

⁴ ANGYAL Pál: *A magyar büntető eljárásjog tankönyve I–II.* Budapest, 1916. 314.

⁵ FINKEY Ferenc: *A magyar büntető perjog tankönyve.* Budapest, 1916. 277.

⁶ IRK Albert: *A magyar büntető perjog vezérfonala.* Pécs, 1931. 78.

⁷ VÁMBÉRY Ruzssem: *A bűnvádi perrendtartás tankönyve.* Budapest, 1916. 128.

⁸ MÓRA Mihály – KOCSIS Mihály: *A magyar büntető eljárási jog.* Budapest, 1961. 252.

⁹ KIRÁLY Tibor: *Büntetőeljárási jog.* Budapest, Osiris, 2003. 222.

cselekmény elkövetésével.¹⁰ A szerző álláspontja szerint szükségszerűen meg kell különböztetni a felderítés fogalmától, mivel utóbbi (pusztán) a „magántudomás”, avagy „sejtés” szintjét jelölő kategória, míg a bizonyítás „már köztudomás jellegű, mások számára is megérthető, belátható igazság kimondásához vezet.”¹¹ A szerző megjegyzi azt is, hogy „a bizonyításelmélet dogmatikájának hiányosságai elsősorban a laikus ténybíráskodás (esküdtbíráskodás) elterjedésének köszönhető. „Ha ugyanis az esküdteknek – részletes indokolás nélkül – egyszerűen a lelkiismeretüket, az ún. „belső meggyőződésüket követve csupán szavazniuk kell a ténykérdésekről, a hivatásos bíró pedig lényegében csak jogot alkalmaz, büntetést szab ki, akkor nemigen van szükség tudományosan megalapozott elméleti háttérre, fogalommeghatározásokra.”¹²

- h) Cséka szerint a bizonyítás a büntető jogalkalmazás része, egyik funkciója, a ténymegállapítási tevékenység alapvető módszere.¹³

Bármelyik definíciót is tekintjük irányadónak, annyi bizonyos, hogy a bizonyítás egésze nem tekinthető pusztán egyszerű megismerési folyamatnak.¹⁴ Annak rendjét, menetét, kereteit, eszköztárát törvény szabályozza, normáinak betartása pedig az eljáró hatóságok törvényi kötelezettsége. Az egyes jogrendszerek közötti eltérések leginkább abban mutatkoznak meg, hogy az egyes bizonyítási cselekmények súlypontja a nyomozati, a vád, vagy pedig a bírósági szakaszhoz köthető-e.

2. A bizonyítás tárgya: a jogilag releváns tények

A bizonyítás tárgya vonatkozásában viszonylagos egyetértés mutatkozik a jogalkotás, a jogalkalmazás, illetőleg a jogtudomány képviselői között: ennek megfelelően az a büntető törvénykönyvek és az eljárási szabályok alkalmazása szempontjából releváns tényekben jelölhető meg.¹⁵ E jogilag releváns tények többféle módon csoportosíthatók:

- a) Elsődleges és másodlagos tények: előbbieik alapján az ügyeket már kellő határozottsággal és precizitással el lehet bírálni, utóbbiak viszont csak logikailag „kötik össze” a történeti tényállásban szereplő, és a bíróság által lényeges vélt eseményeket (ld. térben, vagy időben).¹⁶

¹⁰ TREMMEL Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2006. 58.

¹¹ TREMMEL i. m. 31.

¹² A szerző ugyanakkor pozitív fejleményként értékeli, hogy ezekben az országokban olyan jogállami jelentőségű elvek is kibontakoztak, mint a jogellenes bizonyítékok felhasználásának tilalma, a „tisztességes eljárás” elve, stb. TREMMEL Flórián: *Továbbfejleszthetők-e a bizonyítás alapfogalmai?* In: *Tanulmányok Erdősy Emil professzor tiszteletére*. Pécs, PTE ÁJK, 2002.; valamint In: TÓTH Mihály (szerk.): *Büntető eljárási jogi olvasókönyv*. Budapest, Osiris, 2003. 195.

¹³ CSÉKA Ervin: *A büntető ténymegállapítás elméleti alapjai*. Budapest, KJK, 1968. 220.

¹⁴ Tulajdonképpen ún. „minősített megismerési folyamatként” írható le. TREMMEL (2006) i. m. 33.

¹⁵ Egyik jogrendszerben sem tartoznak ezek közé ugyanakkor a köztudomású vagy olyan tények, amelyekről az eljáró hatóságnak (bíróságnak) hivatalos tudomása van.

¹⁶ Legfelsőbb Bíróság Bf. III. 359/2000/9.

- b) Objektív („in rem” jellegű) és szubjektív („in personam” jellegű) tények: előbbiek a bűncselekmény tárgyi oldalát (pl. elkövetési magatartás, elkövetési tárgy) érintik, utóbbiak az elkövetőnek a bűncselekmény elkövetéséhez fűződő pszichikus viszonyára, a bűnösségre, annak fokára, illetőleg típusára (szándékoság, gondatlanság) utalnak.¹⁷
- c) Anyagi jogi és eljárási jogi tények: előbbiek esetében a Btk., utóbbiaknál a Be. szabályainak alkalmazásában releváns bizonyítandó tényekről van szó. Megjegyzném, hogy – a bírói gyakorlat által kikristályosodott elvek alapján – a bizonyítás tárgya eljárási szabálysértés is lehet: így pl. a Legfelsőbb Bíróság (Bf. III. 543/1996/7.sz. ítélet) rámutatott arra, hogy kényszervallatás felmerülése esetén az eljárást nem lehet felfüggeszteni az emiatt folyó büntetőeljárás befejezéséig, hanem erről az alapügyben eljáró bíróságnak kötelessége határoznia.¹⁸
- d) Bizonyítandó és köztudomású tények: előbbiek feltárásához szükségesek az eljáró hatóság (bíróság) bizonyítási cselekményei, utóbbiak esetében azonban erre nincs szükség, tehát a bizonyítás mellőzését nem szükséges indokolnia a bíróságnak.

3. A bizonyítás rendszertani besorolása az eljárási szakok alapján

A bizonyítás fogalmának tartalma kapcsán megoszlanak a vélemények abban a tekintetben, hogy e tevékenység csak a bírósági tárgyalás fogalmához köthető-e, avagy abba beletartoznak-e a nyomozati, illetőleg vádszakaszban foganatosított eljárási cselekmények is. A kérdésre adott válasz elsősorban a mindenkori büntetőeljárási törvény szabályozási rendszerének a függvénye.

A hazai (és egyben kontinentális) jogrend alapján úgy vélem, hogy valamennyi eljárási cselekmény végső funkciója – direkt, vagy indirekt módon – a bizonyítás elősegítése, ennél fogva azok logikai egységet képeznek, tehát egymástól nem választhatók szét. Ennélfogva pl. egy védőbeszédet – annak tartalmától függetlenül – ugyanúgy bizonyítási cselekménynek kell tekinteni, mint egy rendőrség által foganatosított helyszíni szemlét. Meg kell tehát haladnunk ebben a körben az új Be. dogmatikai rendszerét is, amely nézetem szerint hibás, amikor a bizonyítás fogalmával kizárólag a bírósági eljárás kontextusában operál.¹⁹

¹⁷ Tremmel álláspontja szerint „a ténykérdések dichotómiájában mindig figyelembe kell venni, hogy elsődlegesek az in rem vonatkozású ismeretek, és másodlagosak az in personam ismeretek.” TREMMEL (2006) i. m. 32.

¹⁸ „A bírósági eljárás során a tanúk úgy nyilatkoztak, hogy terhelő vallomást a nyomozás során kényszerbántalmazás – hatására tették meg. Az elsőfokú bíróság az életveszélyt okozó testi sértés büntette miatt folyó eljárást felfüggesztette a kényszervallatás büntettének elbírálásáig, így a büntetőeljárás az alapügyben hét évig elhúzódott.” LŐRINCZY György: Gondolatok a bizonyítási eljárás törvényességéről a büntetőeljárásban. In: *Emlékkönyv Dr. Szabó András egyetemi tanár 70. születésnapjára*. [Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica, (53)] Szeged, 1998. 215.

¹⁹ Király véleménye szerint ugyanakkor „a törvénytől ne várjuk, hogy kifejezetten kimondja: bizonyításnak csak azt tekinthető, ami a bíróság előtt történik és, hogy a nyomozásban nincs bizonyítás.” KIRÁLY i. m. 209.

Ne feledjük el azt sem, hogy az ügyész is a bizonyítás addig ismert eredményeire támaszkodva dönt adott esetben a nyomozás megszüntetéséről. Elfogadhatjuk tehát Király azon okfejtését, miszerint

„a nyomozásban, így az ügyészi döntésben is mindig jelen vannak a gondolkodásnak azok az elemei, amelyekre a logikából ismert bizonyítás törvényei, szabályai érvényesek. A nyomozás megszüntetése ilyen értelemben vett bizonyításon alapul, de nem a jogi műszó értelmében. Az ügyész ott [...] nem a bíróság előtt állít, bizonyít, hanem ő maga a döntő fórum, dönt a vádemelés feltételeiről, de nem állapít meg bűnösséget.”²⁰

A szerző okfejtése nyomán egyébként is „okkal hajlunk afelé, hogy a bizonyítás részének tartsuk a vád és a védelem [...] tevékenységén felül az ismeretközlést, az ismeretterjesztést is (tanúkihallgatás, vallomás, szemle, stb.), valamint az ezekhez kapcsolódó más processzuális cselekményeket.”²¹

A szerző egyébiránt – elméleti szinten – a bizonyításhoz sorolja a bírósági határozathozatalt is, elvégre a bíróság az ítéletének indokolásában is igazoló, az összefoglalt tényekre utaló kijelentéseket használ.²²

Olyan vélemény is ismeretes, amelynek alapján a bizonyítás tulajdonképpen a nyomozás befejezéséig tart, az azt követő eljárási szakok pedig lényegében csak a nyomozás eredményeinek utólagos felülvizsgálatát jelentik. Király véleménye szerint ugyanakkor nem volna helyes, ha a bizonyítási cselekmények többsége a nyomozati szakban manifesztálnódna, mivel az már túlnyomóan inkvizitórius jellegűvé avanszálná a büntetőeljárást.²³

Összességében, az új Be. grammatikai értelmezéséből – sajnálatos módon – továbbra is az következik, hogy a nyomozás pusztán a bizonyítás számára fontos tényanyag, illetőleg adathalmaz előzetes összegyűjtését jelenti.

4. Eljárási rendszer – bizonyítási rendszer

A bizonyítási rendszer azon princípiumok összefüggő rendszere, amelyek a bizonyítás feladatára, tárgyára, cselekményeire, eszközeire és eredményeinek megállapítására vonatkoznak. E szisztémák az adott eljárási rendszer egészének jellegéhez igazodnak. Mivel vizsgálati tárgyunk aspektusából a peres eljárások relevánsak, ennek megfelelően az eljárási rendszer szűkebb fogalmából kell kiindulnunk: ennek megfelelően az eljárási rendszer a peres eljárások olyan működési és szerkezeti elveinek összessége, amelyek meghatározzák a processzusok fő funkcióit, illetőleg az eljárási alanyok jogait és kötelezettségeit. Az eljárási rendszereknek történetileg két csoportja alakult ki:

- a) Az akkuzatórius (vádelvű) eljárási rendszer, amelyben:

²⁰ KIRÁLY i. m. 209.

²¹ KIRÁLY: Bizonyítás a készülő büntetőeljárási kódexben. *Kriminológiai közlemények*, 54. sz., 1996.; valamint In: TÓTH (szerk., 2003) i. m. 208.

²² KIRÁLY i. m. 208.

²³ KIRÁLY i. m. 209.

- az eljárások jellemzően feljelentésre indulnak meg;
- a felek feladata a bizonyítékok bíróság elé tárása (peranyag-szolgáltatás);
- az eljárási funkciók (vád – védelem – ítélezés) elkülönülnek, tehát a mindezzel kapcsolatos hatásköröket egymástól elkülönült személyek, illetőleg szervezetek látják el;
- a vádlottat a vádlóval azonos jogok illetik meg;
- a bíróság feladata nem a tényállás valóságghű feltárása, hanem pusztán a felek bizonyítási indítványai feletti döntés (alaki vagy formális igazság megalapozása);
- a tárgyalások a nyilvánosság, a közvetlenség, a szóbeliség és a kontradiktórius eljárás elvén alapulnak;

Ezen eljárási modellt a klasszikus római jogban alakult ki és kb. a XV. századig bezárólag jellemezte az európai államok többségének igazságszolgáltatási gyakorlatát. Magyarországon leginkább a 11–13. század között volt jellemző.²⁴ Erdei a rendszer kialakulását az ún. „utazó bírák” intézményére vezeti vissza, akik szükségszerűen nem szerezhettek tudomást arról, hogy távollétükben milyen cselekményeket követtek el, emiatt a vádfunkciót nem is voltak képesek ellátni.²⁵

b) Az inkvizitórius (nyomozó elvű v. faggató) eljárási rendszer, amelyben:

- az eljárások jellemzően hivatalból („ex officio”) indulnak meg;
- az eljárási funkciók nem különülnek el egymástól, hanem – egy személyben – az ún. vizsgáló (inquirens) feladatkörébe tartozik a bizonyítékok összegyűjtése, a jegyzőkönyvek elkészítése, ezek bíróság elé terjesztése, illetőleg az ítélező tevékenységben való részvétel;²⁶
- a terhelt nem alanya, hanem „tárgya” az eljárásnak, ennek megfelelően jogai nincsenek intézményes jogszabályi keretek között rögzítve; mindazonáltal vallomása minősül az „elsődleges bizonyítéknak”;
- a bíróságok feladata a tényállás minél pontosabb feltárása (anyagi vagy materiális igazság kiderítése);
- a tárgyalások a titkosság és az írásbeliség elvén alapulnak, érdemi jogi argumentáció nincs;
- jellemző bizonyítási eljárás a beismerést kicsikaró kínvallatás (tortúra);

Ezen eljárási modellt a késő-feudális korban és az újkorban jellemezte az európai államok többségének praxisát, Magyarországon pedig a 13–19. századig bezárólag volt meghatározó performa.²⁷

²⁴ MEZEY Barna – POMOGYI László: A magyar feudális perjog vázlatja. In: MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, Osiris, 2001. 357.

²⁵ ERDEI Árpád: Mi az igazság? In: ERDEI Árpád (szerk.): *A büntetőítélet igazságtartalma*. Budapest, Magyar Közlöny, 2010. 13.

²⁶ A rendszer ennél fogva „quasi” háromszorosán segítette elő az elítélést, a bíró funkciója pedig a monarchához volt hasonlatos. BÁRD Petra: Az angolszász és kontinentális büntetőeljárás eltérő igazságfelfogása. In: BÁRD Petra – HACK Péter – HOLÉ Katalin (szerk.): *Pusztai László emlékére*. Budapest, OKRI – ELTE ÁJK, 2014. 34.

²⁷ MEZEY–POMOGYI i. m. 358.

- c) A vegyes eljárási rendszerek a nagy francia forradalom hatására kialakuló kodifikációs hullám, egyben a napóleoni „Code d’instruction criminelle” (1808) következtében fejlődtek ki, jellegüket tekintve pedig a nyomozati szak inkvizitórius, a bírósági szak akkuzatórius. A bíró szerepe a tárgyaláson aktív, célja az anyagi igazság kiderítése. A mai büntetőeljárás kódexek többsége döntően ezen szisztémát követi.²⁸ Bárd Petra álláspontja szerint egyébiránt „a tortúra elvetése óta sokat változott a kontinentális büntetőeljárás, bár az inkvizitórius eljárással történő szakítás rendkívül lassú, évszázadokon keresztül tartó folyamat volt.”²⁹

E hármás felosztás használatos tehát a perjog-jogtudományban, amelyet azonban számos kritika ért az utóbbi idők jogirodalmában, elsősorban a rendszerezés „sekélyesége” miatt. Summers egyenesen a „jogi sovinizmus számlájára írja”, hogy a jelenkori jogtudósok megmaradnak a fenti kategóriák folyamatos ismételtetésénél, ahelyett, hogy a saját jogrendszerük minél pontosabb, szabatosabb körülírását, jellemzését céloznák meg. A szerző szerint mindez elsősorban az idegen jogszolgáltatási rendszerekkel szembeni közönynek, illetőleg bizalmatlanságnak tudható be.³⁰ A jelenséget jól példázza Spencer álláspontja, miszerint „az egyik (és feltehetőleg egyetlen) dolog, amit egy átlag angol a francia büntetőperről tud az az, hogy abban a vádlottat bűnösnek vélelmezik.”³¹ A másik oldalról Hodgson a korábbi francia külügyminiszter Szenátusban elmondott szavait foglalja össze, aki szerint az akkuzatórius (angolszász) rendszer eleve igazságtalan, mivel kizárólag az ügyvédekről gondoskodni tudó, tehetős személyeknek kedvez. A miniszter végső konklúziója az, hogy az inkvizitórius vonásokkal operáló francia rendszer mind a hatékonyság, mind az egyéni jogok érvényesülése szempontjából előnyösebbnek bizonyul.³²

Az eljárási rendszerek által determinált bizonyítási szisztémák általános kategóriái a következők:

- a) A kötött (formális) bizonyítási rendszerek alapvető ismérve, hogy a törvény konkrétan meghatározza az eljárás során értékelhető bizonyítási eszközök típusait, esetlegesen pedig azok bizonyító erejét is. Balogh Jenő szerint e rendszer esetében

²⁸ KISTELEKI Károly – LÖVÉTEI István – NAGYNÉ SZEGVÁRI Katalin – POMOGYI László – RÁCZ Lajos: *Egyetemes állam-és jogtörténet. Polgári Kor*. Budapest, HVG-Orac, 2002. 450.

²⁹ BÁRD Petra: Az angolszász és a kontinentális büntetőeljárás eltérő igazságfelfogása. In: BÁRD–HACK–HOLÉ (szerk.) i. m. 35.

³⁰ Sarah J. SUMMERS: *Fair trials. The European Criminal Procedural Tradition and the European Court of Human Rights*. Oxford, Hart Publishing, 2007. 11., hivatkozva: BÁRD Károly: Az eljárási rendszerek közelítése. In: BÁRD–HACK–HOLÉ (szerk.) i. m. 23.

³¹ John R. SPENCER: French and English Criminal Procedure – A Brief Comparison. In: Basil S. MARKESINIS (ed.): *The Gradual Convergence*. Oxford, Oxford University Press, 1994. 33.; Idézi: SUMMERS i. m. 13. In: BÁRD i. m. 24.

³² Jacqueline HODGSON: Suspects, Defendants, and Victims in the French Criminal Process: The context of Recent Reform. *International and Comparative Law Quarterly*. 2002/51. 785., hivatkozva: BÁRD i. m. 24.

„nem a bírónak in concreto, hanem a jogforrásnak in abstracto kell meghatározni azt, hogy mit szabad és mit kell bizonyítottnak tekinteni, nevezetesen, ha valamely vitás ténykörülmenyre nézve a törvényben vagy gyakorlatban meghatározott bizonyos mennyiségű bizonyíték meg nem szerezhető, akkor azt a ténykörülmenyt a bíróság nem veheti bizonyítottnak, különösen a vádlott bűnösségét ilyenkor nem szabad megállapítani, ellenben ha valamely a törvényben meghatározott, vagy a gyakorlatban elfogadott bizonyítási eszköz megfelelő alakban és számban fennforog, akkor azt a ténykörülmenyt bizonyítottnak kell venni, tehát a bűnösség bizonyítása esetében a terheltet el kell ítélni.”³³

Móra szavaival élve tehát tulajdonképpen azt lehet mondani, hogy e rendszerben a törvényhozó részben átvállalja a bíróságokat terhelő felelősséget.³⁴

A kötött bizonyítási rendszereknek két típusa alakult ki: elsőként a pozitíve kötött, majd később a negatív kötött szisztéma. Az előbbiben a „törvény meghatározta, hogy mit kell igaznak tartani, a bizonyítékok milyen mennyisége és minősége szükséges a terhelt elítéléséhez.”³⁵ A negatív kötött rendszer funkciója szerint viszont „a törvény azt szabta meg, hogy mit nem szabad igaznak tartani, mi a bizonyítékoknak az a minimális mennyisége, aminek alapján a bíró marasztaló ítéletet hozhat.”³⁶

- b) A szabad bizonyítási rendszerben kizárólag a hatóságok (bíróságok) diszkrecionális jogkörébe tartozik annak eldöntése, hogy adott büntetőeljárás során mit fogadnak el bizonyítási eszközként, illetőleg bizonyítékként. Lőrinczy szerint „a teljesen szabad bizonyítási rendszer a kötött bizonyítási rendszerek viszásságainak megszüntetése miatt alakult ki. Ez sem jelenthetett teljesen ötletszerű ítélkezést, csupán nincs jogszabályi korlátja a bizonyítékok beszerzésének, értékelésének, és nincs előre meghatározott bizonyító ereje az egyes bizonyítékoknak.”³⁷
- „A mai törvényhozás a szabad bizonyítási rendszert nem teszi ki a bírói, illetőleg a hatósági önkénynek, hanem korlátokat állít fel azzal, hogy a bizonyításnak, a bizonyítási eszközök megszerzésének jogi normáit megállapítja. Ezt rendszerint úgy teszi, hogy felsorolja kimerítően, vagy nem, a bizonyítás eszközeit; szabályozza a megszerzésük módját [...]; meghatároz bizonyítási tilalmakat. A törvény azonban érintetlenül hagyja a bírói döntés szabadságát, nem határozza meg a bizonyítékok értékét; a bíró ezeket

³³ Bp. magy. 487. p.

³⁴ MÓRA Mihály – KOCIS Mihály: *A magyar büntetőeljárás jog*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1961. 258.

³⁵ Be. Kom. (1967) 63.

³⁶ Be. Kom. (1967) 63.

³⁷ LŐRINCZY i. m. 217.

[...] egyenként és összességükben meggyőződése szerint és csak a törvénynek és lelkiismeretének alávetve értékeli.”³⁸

- c) Végezetül, az ún. vegyes bizonyítási rendszereknek különböző formációi lehetőségek: 1. a bizonyítási eszközök törvényen alapulnak, ám mérlegelésük teljesen szabad; 2. a bizonyítás eszközei csak részben szabályozottak, mérlegelésük általában szabad, ugyanakkor utóbbi tevékenység esetében már vannak bizonyos törvényi megkötések.

5. Bizonyítási eszköz – bizonyíték

Általános definíció szerint a *bizonyítási eszköz* az a személy, vagy dolog, amelynek révén a bizonyító tény megismerhetővé válik. Móra szerint „azok a személyek vagy dolgok, akik vagy amelyek az eljáró hatóság számára lehetővé teszik a bizonyító tény észlelését, és ezáltal azt, hogy a bizonyítandó tényre következtesen.”³⁹

A jogtudományban vitatott annak megítélése, hogy a bizonyítási eszközöket taxatív, vagy exemplifikatív jelleggel kell-e tartalmaznia az eljárási kódexeknek. A magam részéről a kimerítő jellegű felsorolást tartom helyes jogalkotói megoldásnak, hiszen ez a technika egyértelmű és kiszámítható előírásokat biztosít a jogalkalmazó szervek részére, összességében tehát a „jogbiztonság” magasabb szintjét valósítja meg. Mindez nem ellenkezik a „szabad bizonyítás” elvével sem, hiszen a jelenlegi rendszerben meghatározott jogintézmények (terhelt vallomása, tanúvallomás, szakértői vélemény, okirat, tárgyi bizonyítási eszköz) alá valamennyi olyan egyéb bizonyítási eszköz besorolható, amely egy büntetőeljárás során potenciálisan releváns lehet. E véleményt – más érvekkel ugyan –, de osztja Katona is, aki szerint „a példálózó jellegű felsorolás túlzottan óvatos álláspontot foglal el. Ez a helyzet nyilvánvalóan arra a közismert tényre vezethető vissza, hogy eljárási jogtudományunk a mai napig adós maradt a bizonyíték, a bizonyító eszközök és a bizonyítékok forrásai fogalmának megfelelő elhatárolásával.”⁴⁰

A *bizonyíték* absztrakt eljárási fogalom, amelynek meghatározása tekintetében számos kísérlet született az elmúlt időszak jogirodalmában. Ezek összevetése előtt azonban megjegyezném, hogy az új Be. továbbra is „adós” marad-e fogalom meghatározásával, amely nézetem szerint a törvény egyik komoly dogmatikai hiányosságának tekinthető. Pusztai szerint

„csak az egyértelmű, s minden vonatkozásában félreérthetetlen bizonyíték-fogalom alkalmas arra, hogy a bizonyíték büntető eljárásbeli felhasználásának [...] törvényes módját és rendjét előíró szabályok alapjává váljék, s a szorosan hozzá kapcsolódó további fogalmak logikusan felépített rendszerével a bizonyítási eljárás gerincét alkossa.”⁴¹

³⁸ Be. Kom. (1967) 63.

³⁹ MÓRA–KOC SIS i. m. 267.

⁴⁰ KATONA Géza: *A nyomok azonosítási vizsgálata a büntetőeljárásban*. Budapest, 1965. 12.

⁴¹ PUSZTAI László: *A szemle fogalma*. In: TÓTH (szerk., 2003) i. m. 249.

A bizonyíték fogalmának meghatározása tekintetében számos álláspont ismeretes a hazai jogirodalomban:

- Lőrinczy meghatározása szerint azon tények, amelyek a bizonyítandó tények megállapítására szolgálnak;⁴²
- Tremmel definíciója alapján olyan adatok, amelyek büntetőjogilag releváns tényekre vonatkoznak, s amelyeket a törvény által lehetővé tett megengedett forrásokból szereznek be, s éppen ezért összességükben és összefüggésükben felhasználhatók (alkalmasak) a büntetőjogilag releváns tényállásnak az ügydöntő hatóság általi megállapításához, utólagos rekonstrukciójához (eljárásjogi bizonyítékok);⁴³
- Gödöny álláspontja szerint a bizonyíték olyan – a törvény által megengedett forrásokból és az eljárásjogi előírásoknak megfelelően beszerzett – tény, amely alkalmas az ügy szempontjából jelentősnek minősülő (további) tények megállapítására.⁴⁴

Tremmel dogmatikai rendszere nyomán a bizonyítékok az alábbi szempontok szerint osztályozhatók:

- a) jogellenes⁴⁵ és jogszerű bizonyítékok: a szerző álláspontja szerint előbbi esetben a legjobb megoldás az, ha a jogellenes bizonyítékokat „ex lege”, mégpedig a büntetőeljárás törvény szintjén zárják ki az eljárásból, tehát e tevékenységet nem bízzák a bírói gyakorlat mérlegelésére; ugyancsak komoly visszatartó erőt jelent a jogellenes bizonyítékokkal kapcsolatban elkövetett cselekmények büntetendővé nyilvánítása; megjegyezném azt is, hogy a törvénytörő bizonyítás gyakorlati kérdéseivel kapcsolatban számos publikáció született az elmúlt időszakban, amelyekben egyes szerzők leggyakoribb problémaként a titkos adat-szerzés, illetőleg a titkos információgyűjtés eredményeinek törvénytörő felhasználását említik.⁴⁶
- b) irreverzibilis és reverzibilis bizonyítékok: előbbi esetben olyan bizonyítékokról van szó, amelyek olyan forrásból származnak, amelyeket csak egyetlen alkalommal, eseti jelleggel lehet megvizsgálni; az ilyen bizonyítékok esetében tehát nagyobb a felderítés kockázata, hiszen az elkövetett (nyomozati) hibák utólag

⁴² LŐRINCZY i. m. 214.

⁴³ TREMMEL Flórián: A bizonyítás és a bizonyíték fogalma a büntetőeljárásban. *Studia Iuridica Auctoritata Universitatis Pécs Publicata*. Pécs, 1972/71.; valamint TREMMEL (2002 és 2003) i. m. 201.

⁴⁴ GÖDÖNY József: *Bizonyítás a nyomozásban*. Budapest, 1986. 136.

⁴⁵ A jogellenes bizonyítékokkal kapcsolatban megjegyzendő, hogy a bizonyítási tilalmak kategóriáját Ernst Beling német jogtudós vezette be (1902), amely ma már nemcsak a német, hanem általában a kontinentális jogtudomány, ezen belül is a büntető eljárásjogi bizonyítás egyik fontos alapfogalmává vált. Ernst BELING: Die Beweisverbote als Grenzen der Wahrheitserforschung im Strafprozess. [Strafrechtliche Abhandlungen. Heft 46.] Breslau, 1903.; hivatkozva: GÁCSI Anett Erzsébet: *A jogellenesen megszerzett bizonyítékok értékelése a büntetőeljárásban*. PhD értekezés, Szeged, 2015. 22. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/2738/1/Gacsi_Anett_Erzsebet_ertekezés.pdf

⁴⁶ HORVÁTH Georgina: A bizonyítás törvényessége – a relatív eljárási szabálysértések következményei. In: *Jogi tanulmányok*. Budapest, ELTE, 2016. 132.

– rendszerint – nem korrigálhatók, ráadásul ezekben az esetekben a bizonyíték tárgyat az eljárás alanyainak többsége nem is észleli, hanem azokról csak különböző okiratok alapján szerez közvetett információkat (pl. lefoglalásról készült jegyzőkönyv, vagy fényképmelléklet alapján)

- c) terhelő és mentő bizonyítékok: Tremmel maga is elismeri, hogy e kategória-pár meglehetősen relatív felosztásnak minősül, mivel sok esetben nem lehet adott bizonyítékot egzakt módon csak az egyik fogalmi halmazba helyezni; így pl. egy feltáró jellegű beismerő vallomás tartalma mint bizonyíték a büntetőjogi felelősség megállapítását eredményezi, másfelől nyomatékos enyhítő körülményként jön számításba a büntetés kiszabása során
- d) közvetlen és közvetett bizonyíték: előbbi kategória esetében – amennyiben az a hatóság (bíró) megítélése szerint hiteles – a büntetőjogilag releváns tény „egy lépcsőben” megállapíthatóvá válik; utóbbi esetben azonban csak a közben-ső (ún. „kapcsolatos”) tény megállapítására van lehetőség, amely után további bizonyításra van szükség;⁴⁷ a közvetett bizonyítékok tehát sokkal inkább olyan valószínűségi alapoknak tekinthetők, amelyek (pusztán) további gyanúkat, illetőleg ténybeli hipotéziseket generálnak.⁴⁸ Lőrinczy szerint a közvetett bizonyítékok alapján a terhelt bűnössége csak akkor állapítható meg, ha bizonyítékok zárt logikai egységet (láncolatot) képeznek, ellenkező esetben a bizonyítékok mérlegelésével a jogalkalmazó törvénysértést követ el.⁴⁹ Fayer szerint „a közvetett bizonyíték elfogadhatott ugyan mint elégséges alap az elítélésre, de a rendes büntetés ilyen esetben nem mondatható ki. Számos törvénykönyvben megtaláljuk azon kifejezett rendelkezést, hogy fél vagy ennél több, de nem teljes bizonyíték esetében a rendkívüli (enyhébb) büntetés szabandó ki. A halálbüntetést, mely legtöbb büntetetre nézve meg volt állapítva, közvetett bizonyíték alapján éppen nem volt szabad kimondani.”⁵⁰

Gödöny kategorizációja⁵¹ alapján a bizonyítékok értelmezésével kapcsolatban 4 elmélet teljességet ki a jogirodalomban:

- a) bizonyíték = a bizonyíték forrása; ezek az elméletek elsősorban az eljárási törvényekre jellemzőek
- b) bizonyíték = bizonyítékforrás, illetőleg bizonyító tény (mindkét fogalomra alkalmazható a megjelölés); ezen álláspontra helyezkedik többek között Vámbéry, aki szerint „a ténykörülmeny, amelyből a bíróság a következtetést levonja: a bizonyítási ok, a személy vagy tárgy, amely a bizonyítási okot szolgáltatja: bi-

⁴⁷ Többek között emiatt nevezik a közvetett bizonyítékot az angol irodalomban „circumstantial evidence”-nek, azaz „körülmenyes bizonyításnak.”

⁴⁸ Ennek ellenére a bizonyítási rendszerek többségében nincs akadálya annak, hogy a bíróságok a terheltek büntetőjogi felelősségét kizárólag közvetett bizonyítékokra alapozzák.

⁴⁹ LŐRINCZY i. m. 215.

⁵⁰ FAYER László: *A magyar bűnvádi eljárás mai érvényében*. Budapest, Franklin-társulat, 1887. 2–3.

⁵¹ GÖDÖNY i. m. 125–130.

zonyítási eszköz, mindkettőnek a kapcsolata együtt – bizonyíték.”⁵² A külföldi szakirodalom tekintetében ezen álláspontot képviseli többek között Sztrogovics, Sifman, Truszov, Grodzinszkij, Horoszowszki, és Schindler is.

- c) bizonyíték = bizonyítékforrás + bizonyító tény (mint együttes tényadat); e nézet képviselőinek álláspontja szerint a bizonyíték fogalmát nem lehet kétféle értelemben használni, mert a bizonyítékok forrásai, illetőleg az abból eredő tényadatok csak együtt rendelkeznek bizonyító erővel.

A fenti álláspontot képviseli többek között Tremmel, aki szerint „[...] adatforrás nélküli adatok nincsenek, a büntetőeljáráásban csak adatforrás, méghozzá törvényes adatforrás és az adat, mégpedig a büntetőjogilag releváns tényre vonatkozó adat együtt képez bizonyítékot.”⁵³ Kertész ugyancsak azt vallja, hogy „ezek az oldalak [...] olyan szoros egységet képeznek, amelyeket csak a másiktól mestersegesen elvonatkoztatva tudunk külön-külön szemlélni.”⁵⁴ A külföldi szakirodalomban elsősorban Uljanova és Prituzova publikációiban találkozhatunk hasonló okfejtéssel.⁵⁵ E nézet kritikusaik álláspontja szerint ugyanakkor mindez „olyan spekulatív értelmezés, amely sem a törvényes rendelkezéseknek, sem a nyomozó szervek és a bíróság által végzett gyakorlati tevékenység jellegének nem felel meg.”⁵⁶

- d) bizonyíték = bizonyító tény; a szakirodalomban leginkább elterjedt – és egyben Gödöny álláspontjával egyező – teória szerint csak ez a definíció felel meg a bizonyítékokkal szembeni elméleti és gyakorlati követelményeknek. „A bizonyítékot képező tény és annak forrása közötti kapcsolat és kölcsönhatás kétségtelen. Az sem tagadható, hogy mindkettőnek komoly jelentősége van a bizonyításban. Jelentőségük azonban mégsem azonos. Más szerepet tölt be a bizonyításban a bizonyító tény (bizonyíték), mint annak forrása.”⁵⁷ Ezen álláspontra helyezkedik Pusztai is, aki szerint azért is indokolt a fenti meghatározás elfogadása, mivel a nyomozó hatóságok – számos esetben formailag kifogástalan – eljárási cselekményein gyakorta semmilyen ténymegállapítás nem történik, így az eleve alkalmatlannak bizonyul arra, hogy bizonyítékot (bizonyító tény) szolgáltatson.⁵⁸

⁵² Vámbéryt hivatkozva: PUSZTAI (2003) i. m. 246.

⁵³ TREMMEL Flórián: *A bizonyítás és a bizonyíték fogalma a büntetőeljáráásban*. Pécs, 1970., hivatkozva: PUSZTAI (2003) i. m. 246.

⁵⁴ KERTÉSZ Imre: *A tárgyi bizonyítékok elmélete a büntetőeljárási jog és a kriminalisztika tudományában*. Budapest, KJK, 1972. 67.

⁵⁵ PUSZTAI (2003) i. m. 246.

⁵⁶ V. DOROHOV In: ZSOGIN N. V. {szerk.}: *Teorija dokazatel'sztv v szovetszkom ugolovnom proceszszze*. Moszkva, 1966. 262., hivatkozva: PUSZTAI (2003) i. m. 248.

⁵⁷ GÖDÖNY i. m. 131.

⁵⁸ PUSZTAI László: Nyomozási cselekmények a büntett helyszínén. *Belügyi Szemle*, 1968/11. 60–65.

6. A relevancia és a bizonyító erő

Releváns az a bizonyítási eszköz, illetőleg bizonyíték, amelyet az eljáró hatóság (bíróóság) az adott ügy megoldása tekintetében felhasználhatónak, célszerűnek és érdeminek ítél meg. Ennek megfelelően a relevancia nem függ a bizonyíték tényleges igazságtartalmától, másképpen fogalmazva, hamis bizonyíték is lehet releváns. Ha viszont a bizonyíték igazságtartalma a bizonyítás számára érdektelen, eleve nem állhat fenn annak relevanciája.⁵⁹ A relevancia („ügyre tartozóság”) megállapítása vagy kizárása természetesen mindig az ügyben eljáró hatóság (bíróóság) feladata.

A relevancia fogalmához képest többlet-jelentéstartalommal rendelkezik a „bizonyító erő”. Utóbbi ugyanis már azt eredményezi, hogy az adott bizonyítási eszköz, illetőleg bizonyíték konkrétan számításba jön a büntetőjogi felelősségről való döntés meghozatalakor. A bizonyító erő:

- Móra szerint a bizonyítási eszköz azon tulajdonsága, amely a büntetőeljárás során eljáró hatóságokat (főleg a bíróságot) meggyőződésében befolyásolni alkalmas.⁶⁰
- Nagy Lajos szerint a bizonyítási eszközök azon ismérve, amely kifejezi, hogy az adott bizonyítási eszköz az eljáró hatóságok tagjait a – ténybeli, illetőleg jogi – meggyőződésükben milyen mértékben képes befolyásolni. A bizonyító erő relevanciájának vizsgálata során először az adott bizonyítékról kell értéktéletet alkotni, majd – „második lépcsőben” – azt kell a többi bizonyítékkal együttesen mérlegelni.⁶¹
- Katona szerint „a bizonyításra felhasznált tények bizonyító erejét elsősorban igaz vagy valótlan voltuk, mint objektív elem határozza meg, de a meggyőződés kialakításában nem mellékes tényező az a megállapítás sem, amely az illető bizonyítékforrás hitelt érdemlőségének értékelése során adódik.”⁶²
- Kertész – indirekt módon – arra hívja fel a figyelmet, hogy az egyes bizonyítékok értékét más bizonyítékoktól elszakítva nem lehet egzakt módon megállapítani.⁶³
- Erdei következtetései alapján a bizonyító erő fogalmának két lényegi komponense van: 1. a bizonyítékok értékelését végző személynek a belőlük megállapítható tények helytállóságát illető belső meggyőződésével áll összefüggésben, amelynek lényegi alapja a hitelt érdemlőség; 2. megítélése általában a bizonyítékok egymással való összevetésének eredményétől függ.⁶⁴

⁵⁹ ERDEI Árpád: *Tény és jog a szakvéleményben*. Budapest, KJK, 1987. In: TÓTH (szerk., 2003) i. m. 227.

⁶⁰ VASS Kálmán szintén e definícióból indul ki azzal, hogy a bizonyító erőt csak a hitelt érdemlő tényadatoknak tulajdonítja. ERDEI (1987) i. m. 226.

⁶¹ NAGY *Tanúbizonyítás a büntetőperben*. Budapest, 1985. 233–248.

⁶² ERDEI (1987) i. m. 226.

⁶³ Uo. 227.

⁶⁴ Uo.

7. Záró gondolatok

A bizonyítás-elmélet területére tartozó monográfiák az alábbiak szerint csoportosíthatók:

- a) a bizonyítási rendszerek sajátosságainak jogtörténeti szempontú elemzésével foglalkozó művek⁶⁵;
- b) a bizonyítás hatályos szabály-anyagával foglalkozó, azon belül a bizonyítás alapfogalmainak dogmatikai megközelítésére, illetőleg a jogszabályi rendelkezések grammatikai értelmezésére fókuszáló tanulmányok⁶⁶;
- c) a bizonyítás egy részterületével a tételes jog szabályainak bemutatásán keresztül, monográfia-szerűen foglalkozó művek⁶⁷;
- d) a bizonyítás kriminalisztikai összefüggéseivel foglalkozó szaktanulmányok⁶⁸.

Tanulmányomban a hazai bizonyítás-elmélet jeles képviselőinek álláspontjait kívántam bemutatni az egyes alapfogalmak összehasonlító jellegű elemzése alapján. E kutatások mindenképpen indokoltak, hiszen – a fentiek alapján – a bizonyítás dogmatikájával kapcsolatos publikációk száma meglehetősen nagy, a feldolgozott témák választékossága pedig széleskörűnek mondható. Ami bizonyos, hogy továbbra sincs egységes álláspont a bizonyítási „eszköz – bizonyíték – bizonyítási eljárás triumvirátusának” definíciói tekintetében, erre nézve pedig az új Be. sem adja meg az általam szükségesnek vélt iránymutatást. Jóllehet, a dogmatikai alapfogalmak tisztázása első-sorban a mindenkori jogtudomány feladata, ugyanakkor érdemes lenne megfontolni olyan törvényszerkesztési módszerek alkalmazását, amelyek révén – akár az értelmező (bevezető) rendelkezések között – minél több alapfogalom jelentéstartalma egyértelművé, világossá válik a jogalkalmazó szervek számára. Ahogy korábban is kifejtettem, ez nem érintené a szabad bizonyítás elvét, ugyanakkor nagyban elősegítené a jogértelmezési tevékenység koherenciáját.

⁶⁵ Pl. BADÓ Attila: *Ártatlanul halálra ítélték*. Budapest, 2003.

⁶⁶ Pl. ZLINSZKY Imre: *A bizonyítás elmélete a polgári peres eljárásban*. Budapest, 1875.

⁶⁷ Pl. NAGY i. m.

⁶⁸ Pl. KERTÉSZ Imre: *A kihallgatási taktika lélektani alapjai*. Budapest, KJK, 1965.